

В. В. Філатовкандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права
Університету митної справи та фінансів

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджується проблема впливу правосуддя перехідного періоду в Україні на процес розвитку теорії інформаційних правовідносин. Розглянуто основні принципи та напрями перехідного правосуддя, схарактеризовано форми та методи їх реалізації. Детально проаналізовано стан розвитку теорії інформаційних правовідносин в Україні. Запропоновано перспективні тенденції розвитку теорії інформаційних правовідносин в умовах перехідного правосуддя.

Ключові слова: інформаційні правовідносини, законодавство, принципи та напрями, перехідне правосуддя, розвиток і трансформація, форми та методи.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку юридичної науки інформаційне право, на жаль, перебуває лише на стадії становлення. У зв'язку з цим є необхідність комплексного наукового осмислення окремих категорій означеної галузі правових знань. Перш за все, йдеться про категорію «інформаційні правовідносини», уявлення про яку досить загальні та не систематизовані. Розвиток теорії інформаційних правовідносин вимагає наукового аналізу не тільки основних елементів (об'єкт, суб'єкт, зміст), але й ґрунтового осмислення тих чинників, які сьогодні впливають на процес їх становлення. Ідеться про сторонні чинники, існування яких зумовлено соціально-політичною ситуацією в державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній юридичній науці проблема впливу перехідного правосуддя на розвиток інформаційних правовідносин раніше не досліджувалася, що вказує на актуальність обраного напрямку наукового пошуку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Напрями перехідного правосуддя суттєво впливають на законодавство, практику його застосування та впровадження інституційних реформ у державі. З огляду на це нагальною є проблема характеристики впливу правосуддя перехідного періоду в Україні на процес становлення і розвитку теорії інформаційних правовідносин.

Метою статті є комплексний теоретико-правовий аналіз впливу перехідного правосуддя на процес розвитку теорії інформаційних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Розвиток теорії права відбувається під впливом численних чинників соціально-політичного та економічного характеру. Одним із них на сучасному етапі розвитку Української держави є перехідне правосуддя. Як комплексна аналітична модель, правосуддя перехідного періоду суттєво впливає на державну політику, законодавство та практику його застосування. Це змушує юридичну науку переосмислювати окремі теоретичні положення, трансформувати праворозуміння окремих категорій, запроваджувати нові правові інститути. Не є винятком інформаційне право, розвиток якого зумовлений не тільки перехідним правосуддям, але й тотальною інформатизацією всіх сфер життя суспільства.

Питання «правильного» опрацювання злочинів, успішних соціальних перетворень, а також шляхів встановлення тривалого миру та безпеки в пост-конфліктних ситуаціях набули в ХХ столітті значно більшої ваги. У цьому контексті відбулося формування терміна «правосуддя перехідного періоду», який із часом набув глобального значення. Концепція «правосуддя перехідного періоду» характеризується тим, що перехідний етап тісно пов'язаний із встановленням законності, яка розуміється не тільки як покарання за злочинну поведінку. Концепція несе в собі глибший зміст і демонструє, що мир і безпека можуть бути забезпечені тільки в тому разі, якщо минулі війни та порушення прав людини будуть повністю опрацьовані [1, с. 6].

Убачається, що перехідне правосуддя застосовується в пост-конфліктному та пост-автори-

тарному періодах як інструмент налагодження нормального життя суспільства. Модель перехідного правосуддя складається з ідеологічного, правового та управлінського аспектів, які деталізовані в окремих напрямках (інституційні реформи, констатація істини, реалізація компенсаційних заходів тощо) [2, с. 94]. Можна припустити, що перехідне правосуддя впливає на всі сфери суспільного життя, адже після Революції гідності відбулися кардинальні зміни в державній політиці. Перш за все, це стосується безпекового виміру, який зазнав, напевно, найбільших перетворень.

Зокрема, саме напрямами перехідного правосуддя зумовлено затвердження нової Доктрини інформаційної безпеки України, метою якої є уточнення засад формування та реалізації державної інформаційної політики, насамперед, щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах розв'язаної нею гібридної війни [3]. На нашу думку, це є проявом ідеологічного аспекту перехідного правосуддя, адже на нормативно-правовому рівні було закріплено основоположні засади захисту інтересів держави, суспільства та особистості в інформаційній сфері.

Проявом правового аспекту перехідного правосуддя в інформаційній сфері є вдосконалення законодавчих засобів забезпечення прозорості та незалежності окремих суб'єктів інформаційних правовідносин, недопущення цензури. Наприклад, Законом України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації» від 24 грудня 2015 р. № 917-VIII передбачено такі способи реформування: вихід органів державної влади, інших державних органів та органів місцевого самоврядування із складу засновників (співзасновників) друкованого засобу масової інформації та їх редакції; перетворення друкованих засобів масової інформації, заснованих центральними органами виконавчої влади, в офіційні друковані видання [4]. Вбачається, що модернізація інформаційного законодавства є передумовою розвитку теорії інформаційних правовідносин, адже нові методи та форми потребують врахування під час визначення правового становища суб'єктів.

Управлінський аспект перехідного правосуддя відбивається на інформаційній сфері шляхом організаційно-розпорядчих змін, які спрямовані на законність і дисципліну в означеній сфері. Зокрема, у 2014 р. створено Міністерство

інформаційної політики України, завданнями якого є забезпечення інформаційного суверенітету України, створення умов для нормального функціонування державних інформаційних ресурсів, реформування сфери ЗМІ (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство інформаційної політики України» від 14 січня 2015 р. № 2) [5]. Такі організаційні зміни впливають на зміст інформаційних правовідносин, адже окремі суб'єкти отримують нові права та обов'язки. До того ж відбувається розширення об'єктного складу завдяки введенню нових категорій (інформаційні інтереси держави, інформаційні ресурси та інше).

З приводу розвитку теорії інформаційних правовідносин в Україні окремі науковці наголошують на різних перспективах. Як зазначає Л.П. Коваленко, розвиток теорії інформаційних правовідносин ґрунтується на принциповому розмежуванні типів останніх (інформаційні відносини безпосередньо пов'язані з формуванням, створенням, перетворенням і використанням інформації, зберіганням інформації, передачею і поширенням інформації та інші) [6]. Вважаємо, що розподіл, безумовно, має значення, але більш пріоритетним є змістове наповнення категорії «інформаційні правовідносини», зокрема, через визначення чинників, що впливають на їх розвиток.

У цьому сенсі більш слушною є думка Д.Ю. Шпенюва, який стверджує, що подальший розвиток інформаційних правових відносин має бути спрямований на розроблення програм розвитку інформаційної сфери, що містять основні напрями розвитку і шляхи побудови правового інформаційного суспільства, забезпечення функціонування інформаційної сфери як правового простору, налагодження системного та масового виробництва національного інформаційного, подолання технологічного відставання у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій, ліквідація комп'ютерної неосвіченості та інтенсифікації впровадження інтернет-сервісів у різні сфери суспільного життя [7, с. 897]. Можна зазначити, що науковець указує на залежність теорії інформаційних правовідносин від суспільно-політичних чинників, яким, по суті, є перехідне правосуддя.

Тож вплив перехідного правосуддя на інформаційні правовідносини проявляється в такому: відбувається трансформація інформаційного законодавства, яка зумовлює необхідність пере-

гляду об'єктного та суб'єктного складу. Мається на увазі не тільки розширення кола учасників, але й запровадження нових об'єктів, з приводу яких і виникає інтерес суб'єктів правовідносин; формуються нові напрями діяльності органів влади та місцевого самоврядування, внаслідок чого виникає потреба вписати їх у вже наявну теорію інформаційних правовідносин. Ідеться про питання компетенційного, функціонального та ідеологічного значення; здійснюється перегляд змісту інформаційних правовідносин. При чому йдеться не тільки про впровадження нових прав та обов'язків. Треба враховувати також розширення кола юридичних фактів, за наявності яких виникають, змінюються та припиняються інформаційні правовідносини; перехідне правосуддя впливає на методологію правового регулювання інформаційних правовідносин. У цьому разі право одночасно виступає як напрям і засіб трансформації правозастосовної та правоохоронної сфери. Це неодмінно позначається на теорії інформаційних правовідносин, яка не може існувати ізольовано від відповідної сфери правового регулювання; принципи перехідного правосуддя зумовлюють необхідність переосмислення засад регулювання інформаційної сфери. На перший план виходить принцип констатації істини, тобто чіткого окреслення наявних і потенційних загроз.

З огляду на вищенаведене доцільно запропонувати такі перспективні напрями розвитку теорії інформаційних правовідносин:

1. Узагальнення уявлень про систему суб'єктів інформаційних правовідносин, зокрема тих, які з'явилися останнім часом. Ідеться не тільки про їх класифікацію, але й про чітке розмежування обсягу та особливостей правового статусу. Потреба в такому узагальненні зумовлена не тільки перехідним правосуддям, але й науково-технічним прогресом загалом. З цього приводу А.І. Марущак зазначає, що спочатку до інформаційних потоків у ролі суб'єктів входили сім'ї, роди, племена, які передавали власний досвід із покоління в покоління. Пізніше до суб'єктного складу інформаційних відносин почали входити держави, юридичні особи приватного і публічного права. Ми, можливо, сьогодні перебуваємо напередодні виникнення нових учасників інформаційних відносин, якими зможуть стати новітні інформаційні технології, наділені штучним інтелектом [8, с. 44]. Ще одним актуальним питанням є аналіз обсягу правосуб'єктності учасників інформаційних

правовідносин, зокрема, на предмет відповідності Конституції та законам України. Тому цей напрям без перебільшень можна назвати перспективним.

2. Розвиток теорії об'єктів інформаційних правовідносин. Зокрема, виникає потреба детального наукового осмислення нових об'єктів, виникнення яких зумовлено інформатизацією суспільства. Одним із числа таких об'єктів є інформаційні ресурси як організовані і структуровані документовані інформації (знання, відомості), яка міститься в бібліотеках, архівах, фондах, банках даних, інформаційних системах. Правова природа інформаційних ресурсів як об'єкта інформаційних правовідносин є різнобічною, і це повинно враховуватися під час розроблення конкретних організаційних заходів і засобів і способів правового регулювання суспільних відносин, що виникають із приводу інформаційних ресурсів [9, с. 180]. В умовах перехідного правосуддя новим об'єктом можуть бути компенсаційні та гарантійні засоби відшкодування шкоди за втрачену або незаконно поширену інформацію.

3. Удосконалення теоретичних положень щодо змісту інформаційних правовідносин. Перш за все, це стосується відповідних дій, які на сучасному етапі відіграють суттєве значення. Говорячи про перехідне правосуддя, треба акцентувати увагу на тому, що інформаційні технології та масовий доступ до зв'язку здатні прискорити процес пост-конфліктного примирення, зробити його більш ефективним і допоможуть збудувати справедливіше, сильніше та витриваліше суспільство, інформує громадян, розширяють їхні можливості (засоби масової комунікації покликані забезпечити першочергові (тимчасові) заходи із примирення) [10]. Інакше кажучи, в умовах перехідного правосуддя дещо змінюється функціональна спрямованість інформаційних правовідносин, що впливає на їх зміст, тому потрібно науково обґрунтувати такі зміни.

Висновки і пропозиції. Дослідження особливостей розвитку теорії інформаційних правовідносин в Україні в умовах перехідного правосуддя дає змогу зазначити про таке:

1. Встановлено, що вплив перехідного правосуддя на інформаційні правовідносини конкретизується в такому: трансформація інформаційного законодавства (зумовлює необхідність перегляду об'єктного та суб'єктного складу інформаційних правовідносин); компетенційно-юрисдикційні зміни (виникнення нових

напрямів діяльності органів влади та місцевого самоврядування); зміни у розумінні змісту інформаційних правовідносин (розширення кола юридичних фактів, за наявності яких виникають, змінюються та припиняються інформаційні правовідносини); оновлення методології правового регулювання інформаційних правовідносин; переосмислення засад регулювання інформаційної сфери.

2. Обґрунтовано такі перспективні напрями розвитку теорії інформаційних правовідносин в умовах перехідного правосуддя: узагальнення уявлень про систему суб'єктів інформаційних правовідносин (чітке розмежування обсягу та особливостей правового статусу); розвиток теорії об'єктів інформаційних правовідносин (детальне наукове осмислення нових об'єктів, виникнення яких зумовлено інформатизацією суспільства); удосконалення теоретичних положень щодо змісту інформаційних правовідносин (розроблення наукових ідей щодо юридичних фактів виникнення, зміни та припинення інформаційних правовідносин).

3. При цьому перспективним напрямом подальшого наукового пошуку є аналіз проблеми співвідношення принципів, методів і форм перехідного правосуддя із завданнями державної інформаційної політики України.

Список використаної літератури:

1. Ромайке С. Правосуддя перехідного періоду в Німеччині після 1945 та 1990 років: спеціальна доповідь. Нюрнберг: Internationale Akademie Nürnberger Prinzipien, 2016. 71 с.
2. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні: монографія / За заг. ред. А.П. Буценка, М.М. Гнатовського. Київ: РУМЕС, 2017. 592 с.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 48.
4. Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації: Закон України від 24 грудня 2015 р. № 917-VIII. *Голос України*. 2015. № 247.
5. Про затвердження Положення про Міністерство інформаційної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 2. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 61.
6. Коваленко Л.П. Інформаційні правовідносини. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/62395-128225-1-SM.pdf (дата звернення: 17.02.2019).
7. Шпенюв Д.Ю. Проблеми становлення та перспективи розвитку правового регулювання в інформаційній сфері. *Форум права*. 2011. № 3. С. 894–898.
8. Марущак А.І. Поняття суб'єктів інформаційних правовідносин та їх класифікація. *Правова інформатика*. 2006. № 4 (12). С. 44–48.
9. Сидоренко О.Б. Інформаційні ресурси як об'єкт інформаційних правовідносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 173–182.
10. Семчинський К.В. Пост-конфліктне примирення: інформаційно-комунікаційний вимір. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/3009-11024-1-PB.pdf (дата звернення: 17.02.2019).

Филатов В. В. Развитие теории информационных правоотношений в условиях переходного правосудия в Украине

В статье исследуется проблема влияния правосудия переходного периода в Украине на процесс развития теории информационных правоотношений. Рассмотрены основные принципы и направления переходного правосудия, охарактеризованы формы и методы их реализации. Детально проанализировано состояние развития теории информационных правоотношений в Украине. Предложены перспективные тенденции развития теории информационных правоотношений в условиях переходного правосудия.

Ключевые слова: *информационные правоотношения, законодательство, принципы и направления, переходное правосудие, развитие и трансформация, формы и методы.*

Filatov V. V. Development of the information law theory in transitional justice in Ukraine

The article deals with the problem of the influence of transitional justice in Ukraine on the development of the theory of information legal relations. The basic principles and directions of transitional justice are considered, forms and methods of their realization are described. The state of development of the theory of information legal relations in Ukraine is analyzed in detail. Proposed tendencies of the development of the theory of information legal relations in conditions of transitional justice are offered.

Key words: *information legal relations, legislation, principles and directions, transitional justice, development and transformation, forms and methods.*